

آموزش مقابله با رفتارهای مخل آسایش خانواده و حقوق افراد آسیب پذیر

سمیه قاسمی^۱، اسماء اسدی بناری^۲

^۱ دبیر آموزش و پرورش ناحیه ۱ زاهدان

^۲ دبیر آموزش و پرورش ناحیه ۲ زاهدان

چکیده

ورود حقوق کیفری به حوزه خانواده به لحاظ اهمیت خانواده و تأثیر آن در جامعه و لزوم حفظ حقوق افراد نیازمند حمایت در این حوزه از جمله زنان و کودکان، امری ضروری است. درباره جرم انگاری رفتارهای مخل خانواده، باید با رعایت اصل حداقلی بودن دخالت، به رفتارهایی وصف مجرمانه داد که با ارزش های اساسی نهاد خانواده (قداست و کیان خانواده) و حقوق افراد آسیب پذیر جامعه از جمله زنان و کودکان و حقوق عمومی و اجتماع و نظم در جامعه مغایر باشند. ضمانت اجرای پیش بینی شده برای رفتارهای مخل روابط خانوادگی و مضر به حال خانواده، باید کمترین آثار منفی را بر خانواده به جای گذاشته و بیشترین اثر بازدارندگی را داشته باشد و در این زمینه قاضی باید از اختیار کافی برای تطبیق ضمانت اجرا با اوضاع و احوال خاص مجرم و بزه دیده برخوردار باشد. همچنین در جهت کاستن از عوارض نامطلوب ضمانت کیفری، با نظر به ویژگی های خاص عدالت ترمیمی، ترمیمی نمودن مجازات ها در حوزه خانواده گامی موثر می باشد زیرا هدف از عدالت ترمیمی رفع اختلاف و تنش و کدورت، ترمیم و بازسازی و احیای صلح از بین رفته در روابط مختل شده افراد است که با شرایط خاص نهاد خانواده همخوانی ویژه ای دارد. جهت پیشگیری کیفری لازم است عناوین مجرمانه خاص در قلمرو خانواده وضع شود، در واقع جرم انگاری و تعیین کیفر می تواند عامل موثری جهت پیشگیری در برابر اقدامات برهم زندگان نظم اجتماع باشد. برخی از نوآوری های کیفری قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۲ را می توان در جرم انگاری عدم ثبت نکاح موقت در صورت باردارشدن زوجه، توافق طرفین و شرط ضمن عقد، ازدواج با دختر زیر سن نکاح، جرائم مرتبط با ازدواج زن ایرانی با مرد خارجی بدون اخذ اذن از دولت، عدم انجام تکالیف مربوط به حضانت، جرائم مرتبط با عدم ارائه گواهی سلامت حین ثبت نکاح، ترک انفاق فرزندان ناشی از تلقیح مصنوعی یا کودکان تحت سرپرستی، تعیین سقف برای مهریه از حیث اعمال بازداشت زوج و تعیین مجازات های کیفری مقرر در روابط زناشویی برشمرد.

واژه های کلیدی: حمایت کیفری، جرم انگاری، پیشگیری، سیاست جنایی

مقدمه:

خانواده کوچکترین واحد اجتماع است، اما نقش مهمی در روابط اجتماعی اشخاص، تعلیم و تربیت فرزندان و پیشرفت و آبادانی کشور ایفا می کند؛ چرا که کشوری آباد است و مردمانی سعادتمند دارد که مدیران موفق داشته باشد و چنین مدیرانی در خانواده های خوب تربیت می شوند و خانواده های خوب و همسرانی شایسته دارند گزاف نیست اگر بگوییم مردی در خارج از خانواده در شغل و کارش موفق است که پیش از آن خانواده خوبی دارد و در زندگی خانوادگی اش موفق است و بی جهت نیست که پیامبر اکرم چنین می فرماید: «من سعادة المرء الزوجة الصالحة»^۱.

بنابراین حفظ جایگاه خاص خانواده از اهمیت بسزایی برخوردار است و انتظار می رود قانون حمایت از خانواده این جایگاه خاص را مورد تأکید قرار بدهد. خانواده کوچکترین واحد اجتماع است که نقش مهمی در روابط اجتماعی اشخاص، تعلیم و تربیت فرزندان و پیشرفت و آبادانی کشور ایفا می کند زیرا کشوری آباد است و مردمانی سعادتمند دارد که مدیران موفق داشته باشد و چنین مدیرانی در خانواده های خوبی تربیت می یابند. به طور کلی زنان یا مردانی که در حوزه اجتماع عهده دار کاری به ظاهر کوچک یا بزرگ هستند زمانی می توانند موفق باشند که خانواده خوبی داشته باشند. محیط خانواده در میان انواع محیط هایی که انسان در طول زندگی در آنها زیست می کند مهمترین تأثیرات را بر جای می گذارد به نحوی که بنیان شخصیت هر فرد در دوران کودکی در این محیط شکل می گیرد. بر همین اساس این نهاد همواره در کانون توجه قانونگذاران بوده است زیرا خانواده واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است و توافق عقیدتی و آرمانی در تشکیل خانواده که زمینه ساز اصلی حرکت تکاملی و رشد انسان است اصل اساسی بوده و فراهم کردن امکانات جهت نیل به این مقصود از وظایف حکومت اسلامی می باشد.^۲

زن در چنین برداشتی از واحد خانواده از حالت (شیء بودن) و یا (ابزار کار بودن) در خدمت اشاعه مصرف زدگی و استثمار، خارج شده و ضمن انجام وظیفه خطیر و پر ارج مادری در پرورش انسانهای مکتبی رهبر و خود هم‌رزم مردان بوده و در نتیجه پذیرای مسئولیتی خطیر و در دیدگاه اسلامی برخوردار از ارزش و کرامتی والاتر خواهد بود. اصل بیستم قانون اساسی در این باره چنین مقرر داشته است: «همه افراد ملت اعم از زن و مرد، یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند». در اصل بیست و یکم نیز آمده است: «دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین تضمین نماید و امور زیر را انجام دهد: ۱- ایجاد زمینه های مساعد برای رشد شخصیت زن و احیای حقوق مادی و معنوی او؛ ۲- حمایت مادران، به خصوص در دوران بارداری و حضانت فرزند و حمایت کودکان بی سرپرست؛ ۳- ایجاد دادگاه صالح برای حفظ کیان و بقای خانواده؛ ۴- ایجاد بیمه خاص بیوه گان و زنان سالخورده و بی سرپرست؛ ۵- اعطای قیمومیت فرزندان به مادران شایسته در جهت غبطه آنها در صورت نبودن ولی شرعی»؛ این امر بیانگر اهمیت نهاد خانواده در جامعه و مبین مقدس بودن آن می باشد.

در دو اصل مزبور، توجه به مصالح عمومی جامعه، تقویت و حفظ نهاد مقدس خانواده و وضعیت طبیعی و روحی زن آشکار می باشد لذا مقنن نه تنها مانع مشارکت زن در تعیین سرنوشت خود و جامعه نیست بلکه وجود زنان را در میادین فعال حیات اجتماعی ضروری می داند. قانون مدنی نیز در زمینه حقوق خانواده، کوشیده است از فقه امامیه پیروی کند، فقهی که نه تنها خشک نیست بلکه آمیزه ای از حقوق و اخلاق است و با لحاظ تمام وضعیت های روحی و جسمی اعضای خانواده وضع شده

^۱- صابری یزدی، علیرضا، الحکم الزاهره، مؤسسة النشر الاسلامی، ۱۳۶۳، ص ۲۱۸.

^۲- حکمت نیا، محمود و همکاران، فلسفه حقوق خانواده، روابط عمومی شورای فرهنگی - اجتماعی زنان، ج ۲، ۱۳۸۸، ص ۵۱.

است. در مورد خانواده با ظرافت های خاص آن تنها مقرراتی می تواند کارایی داشته باشد که دو عنصر اخلاق و حقوق را در هم آمیخته و برای تنظیم امور خانواده با توجه به آن دو عامل، مقرراتی را وضع نماید.^۳

بیان مساله

در فقه اسلام برای نهاد خانواده ارزش و احترام زیادی در نظر گرفته شده و به تبع آن در حقوق ایران نیز که برگرفته از فقه می باشد این جایگاه والا جای خود را باز کرده است و به همین دلیل همواره توجهات ویژه برای حفاظت و حراست از این نهاد مقدس مد نظر قانونگذار بوده است و در طی سالیانی که قانون در ایران به صورت نوشته درآمد بحث قانونگذاری در رابطه با خانواده در محافل قانونگذاری ایران جایگاه داشته است.

در جوامع انسانی، خانواده به گروهی از افراد گفته می شود که با یکدیگر از طریق هم‌خونی، تمایل سببی، و یا مکان زندگی مشترک وابستگی دارند. خانواده در بیشتر جوامع، نهاد اصلی جامعه‌پذیری کودکان است. سازمان ملل متحد (۱۹۹۴) نیز در آمار جمعیتی خود، خانواده را چنین تعریف می کند: «خانواده یا خانوار به گروه دو یا چند نفره‌ای اطلاق می شود که با هم زندگی می کنند؛ درآمد مشترک برای غذا و دیگر ضروریات زندگی دارند و از طریق خون، فرزندخواندگی یا ازدواج، با هم نسبت دارند. در یک خانواده ممکن است یک یا چند خانواده زندگی کنند، تمام خانوارها، هم خانواده نیستند.» (نجاریان، ۱۳۷۵: ص ۱۹) انسان شناسان به طور کلی نهاد خانواده را این طور طبقه بندی می کنند: مادر تباری (مادر و فرزندان او)، زناشویی (زن و شوهر، و فرزندان؛ که خانواده هسته‌ای نیز خوانده می شود)، و خانواده گسترده^۴ یا هم‌خونی که در آن پدر و مادر و فرزندان با دیگران مثلاً خویشاوندان در مکان مشترکی زندگی می کنند.^۵ همچنین در برخی جوامع مفاهیم دیگری از خانواده وجود دارد که روابط سنتی خانواده را کنار گذاشته اند. خانواده به عنوان یک واحد اجتماعی جامعه پذیری، در جامعه‌شناسی خانواده مورد بررسی قرار می گیرد. تبارشناسی رشته‌ای است که دودمان‌های خانوادگی را در تاریخ مطالعه می کند. همچنین اقتصاد خانواده در علم اقتصاد بررسی می شود. اهداف خانواده و اقتضای تأسیس آن ایجاب می کند که بانیا آن یعنی زن و شوهر، در تحکیم و پایداری این بنا، نهایت سعی خود را بکنند و با همان انگیزه که بر تشکیل آن اقدام کردند، بر دوام آن اصرار ورزند تا وحدت و پویایی این نهاد مقدس تا پایان حفظ شود. در خانواده نقش‌های مختلفی وجود دارد که هر کدام با توجه به ویژگی‌شان توسط یک یا چند نفر از اعضای خانواده انجام می شوند. به عنوان مثال وظیفه امرار معاش خانواده بر عهده پدر خانواده می باشد. یکی از وظایف بسیار مهم در خانواده تربیت فرزند است که به عهده پدر و مادر می باشد ولی به خاطر ارتباط بیشتر مادر با فرزند تأثیر بیشتر از طرف مادر بر فرزند صورت می پذیرد.

حال با این تعریفاتی که از نهاد خانواده ارائه شد و ارزش و جایگاه آن چه از منظر فقه اسلامی و حقوق ایران و چه از منظر بین‌المللی بررسی گردید، مشخص می شود، جایگاه والای نهاد خانواده می طلبد که برای حراست و حفاظت از این جایگاه رفیع در حقوق ایران که داعیه دار تبعیت از فقه اسلامی است تدابیر استواری اندیشیده شود. تصویب قانون حمایت از حقوق خانواده و

^۳ - حاجی ده آبادی، احمد، بایسته های تقنین (با نگاهی به قانون مجازات اسلامی)، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۹۵، ص ۱۲.

^۴ - consanguinal

^۵ - مشارکت‌کنندگان ویکی‌پدیا. «Family». در دانشنامه ویکی‌پدیای انگلیسی، بازبینی‌شده در ۱۸ دی ۱۳۹۱.

اصلاحیه‌ها و بازنگری‌های بعدی که در آن به انجام رسیده یکی از همین تدابیری ست که قانونگذار برای حراست از جایگاه خانواده اندیشیده است.

نکته ای که در این مورد جلب توجه می‌نماید این است که در قانون حمایت از حقوق خانواده به دلیل حساسیت موضوع علاوه بر مسائل حقوقی امور کیفری نیز دیده شده و این امر حکایت از آن دارد که کسانی که متعرض به جایگاه و ارزش نهاد خانواده می‌شوند و از مقررات این قانون تخطی می‌کنند علاوه بر مسئولیت مدنی و مجازات‌های حقوقی در نظر گرفته شده بعضاً مشمول مجازات‌های کیفری نیز می‌گردند. این پژوهش سعی دارد جوانب کیفری که در قانون حمایت از خانواده مصوب ۱۳۹۲ در نظر گرفته شده را بررسی نموده و نقاط ضعف و قوت آن را مطالعه نماید.

اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

دعاوی و امور مربوط به خانواده از جمله مباحث مهم و پراهمیت حقوقی است، که از حساسیت ویژه و بالایی برخوردار است. این دعاوی و امور به دلیل آثاری که در اجتماع از خود بر جای می‌گذارند از وضعیت متفاوتی نسبت به دعاوی دیگر برخوردار هستند. اهمیت خانواده و مصلحت خانواده ایجاب می‌کند که دعاوی خانوادگی در دادگاه‌های عمومی مورد رسیدگی قرار نگیرد و به طور اختصاصی در دادگاه‌های خاص خانواده مورد رسیدگی قرار گیرد، تا علاوه بر رسیدگی تخصصی و استفاده از قضات و مشاوران قضایی با تجربه و متخصص در این زمینه، خانواده‌ها نیز از محیط نامناسب دادگاه‌های عمومی که همه گونه دعاوی در آنجا مورد رسیدگی قرار می‌گیرد و همه اقشار جامعه در آنجا حضور دارند به دور نگه داشته شوند، تا خانواده‌ها با آرامش خاطر بیشتری در دادگاه‌ها حضور یابند و دغدغه‌ای جز پیگیری دعاوی و امور مربوط به خود را در دادگاه نداشته باشند. دعاوی و امور خانوادگی به دلیل تأثیری که خانواده‌ها در اجتماع می‌گذارند از اهمیت زیادی برخوردار هستند. این اهمیت باعث شده است که قانونگذار قوانین حمایت کننده موثری را در این زمینه به تصویب برساند تا در تحکیم خانواده موثر باشد و در اصلاحات و نوآوری‌های خود تحکیم و تثبیت هر چه بیشتر خانواده را مد نظر قرار دهد و به منافع تک تک افراد خانواده توجه کند. در ایران حمایت از خانواده همواره مدنظر قانونگذاران بوده است و قوانین مختلفی در این زمینه به تصویب رسیده است، و صلاحیت دادگاه در رسیدگی به دعاوی و امور خانوادگی نیز فراز و نشیب‌هایی را از دامنه تصویب قوانین مختلف گذرانده است. تا به امروز که صلاحیت رسیدگی به دعاوی و امور خانوادگی بر طبق ماده ۴ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۲ به دادگاه خانواده واگذار شده است که ماده ۴ قانون مزبور به طور حصری ۱۸ مورد از این دعاوی را برشمرده است. اهمیت و ضرورت پردازش این موضوع در شناخت و تبیین نقش ضمانت اجراهای کیفری در حمایت از حقوق خانواده و تقابل‌های میان آنها بیشتر آشکار می‌گردد.

اهداف تحقیق

هدف اصلی:

جنبه‌های کیفری قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۲ .

اهداف فرعی:

- ۱- بررسی مفهوم و ویژگی‌های خاص جرم انگاری در حوزه حقوق خانواده؛
- ۲- شناسایی ارزش‌های نیازمند حمایت در حوزه خانواده؛

۳- ضرورت ورود حقوق کیفری به حوزه خانواده ؛

۴- تعارض ضمانت اجراهای کیفری با جایگاه خاص خانواده در قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۲ .

پیشینه تحقیق

۱- حسین سلیمانی در تحقیقی تحت عنوان پایان نامه در دانشگاه فردوسی مشهد در سال ۱۳۹۵ موضوع «تشریفات ویژه دعاوی طلاق و اجرای آن با تأکید بر قانون حمایت از حقوق خانواده مصوب ۱۳۹۲» را اینگونه بررسی کرده: «در مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران از نهاد خانواده بعنوان «واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان» نام برده شده و با توجه به اهمیت نهاد خانواده، قوانین و مقررات مختلف برای حمایت از آن تدوین شده است. برخی از قوانین دارای جنبه ماهوی و برخی دارای جنبه شکلی و آیین دادرسی است که در این جستار به مسائل شکلی حقوقی خانواده و تشریفات ویژه دعاوی طلاق با تأکید بر قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۲ می‌پردازیم تا میزان آثار و تبعات مثبت و منفی این قانون بر طرفین دعوی، مصلحت خانواده و جامعه مشخص شود. در این پژوهش حذف داوری در طلاق توافقی و تأثیر مثبت وجود مشاور زن در دادگاه‌های خانواده مورد بررسی قرار می‌گیرد و دلیل تفاوت تصمیم دادگاه در صدور حکم طلاق و اجازه طلاق در اعلامی و تأسیسی بودن رای دادگاه جستجو می‌شود. همچنین، نهادی بنام مرکز مشاوره خانواده در قانون جدید پیش بینی شده که در طلاق توافقی، دادگاه ملزم به ارجاع آن به این مرکز است که در واقع جانشین نهاد حذف شده‌ی داوری شده است.»

۲- میرعلی قریشی در تحقیقی تحت عنوان پایان نامه در دانشگاه مازندران در سال ۱۳۹۳ موضوع «نوآوری قانون حمایت از حقوق خانواده در مورد آیین دادرسی دادگاه خانواده» را به شرح زیر بررسی کرده: «قانون حمایت از خانواده در سال ۱۳۹۱ به منظور سرو سامان دادن به وضعیت دادگاه‌ها و دعاوی خانوادگی به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید که به نوبه خود دارای نوآوری‌هایی در زمینه طرح دعوا، رسیدگی دعوا، صدور حکم و اجرای حکم می‌باشد.»

۳- لیلا خیرخواه در تحقیقی تحت عنوان پایان نامه در دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه در سال ۱۳۹۵ موضوع «صلاحیت محاکم برای رسیدگی به دعاوی خانوادگی با توجه به قانون جدید حمایت از حقوق خانواده» را اینگونه توضیح داده است: «دادگاه اختصاصی خانواده به موجب بند سوم اصل ۲۱ قانون اساسی بوجود آمده است، جهت گیری قانون اساسی در بعد خانواده به دلیل استحکام پایه های آن است. ایجاد دادگاه صالح برای حفظ کیان و بقای خانواده با توجه به نوع اختلافی که ممکن است بین زن و مرد در خانواده پدید آید، دولت را موظف کرده است با ایجاد دادگاه صالح زمینه هرگونه سوءاستفاده را نسبت به حقوق خانواده از بین ببرد، لذا ضرورت تدوین آیین دادرسی ویژه محاکم خانواده به صورت یک مجموعه منسجم برای تسریع در رسیدگی و اجرای حکم و اتخاذ تمهیدات خاص از جهات ضرورت تدوین آیین دادرسی خانواده است. ماده چهار قانون حمایت از خانواده مصوب سال ۱۳۹۱ صلاحیت ذاتی دادگاه خانواده را بیان کرده است که مشتمل بر هجده مورد است از قبیل؛ نکاح، طلاق، تغییر جنسیت و..... که نسبت به صلاحیت پیشین افزایش پیدا کرده است. دادگاه اختصاصی خانواده دارای قواعد صلاحیت ویژه مختص به خودش است که در دادگاه‌های دیگر به چشم نمی‌خورد مانند؛ شرایط ویژه قضات، قاضی مشاور زن، صدور دستور موقت بدون اخذ تأمین و تأیید حوزه قضایی، مخیر بودن زوجه در طرح دعوی در محل سکونت خویش یا زوج. با وجود این خلاءهایی نیز در آیین دادرسی خانواده مشهود است از قبیل؛ نقش مشورتی بودن قضات زن، محرومیت در

ثبت ازدواج موقت و ضعف ضمانت اجرای داوری که ضمن بررسی توسط حقوقدانان، نیاز به اصلاح در جهت هرچه تخصصی تر شدن دادگاه و آیین دادرسی خانواده دارد».

۴- ابراهیم اصفهانی در تحقیقی تحت عنوان پایان نامه در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی در سال ۱۳۹۳ موضوع «نقد و بررسی نوآوری‌های قانون حمایت از حقوق خانواده مصوب ۱۳۹۲ از دیدگاه فقهی و حقوقی» را به این شرح بیان کرده: «انتظار تحولی موثر در نظام حقوق خانواده ایران بودند. در قانون جدید حمایت از خانواده، قانون‌گذار بیشتر به وضع قواعد شکلی پرداخته و عمده قواعد ماهوی که در قانون مدنی وضع گردیده بود را به حال خود باقی گذارده است. یکی از اساسی‌ترین تحولاتی که در قانون جدید حمایت از خانواده اعمال شده است، تغییر آیین دادرسی مربوط به دادگاه‌های خانواده است، صرف‌نظر از تغییر صلاحیت دادگاه خانواده به دادگاه اختصاصی احکام مربوط به صلاحیت‌های محلی، تشریفات رسیدگی، هزینه‌های دادرسی، تشریفات ابلاغ، ایجاد مراکز مشاوره خانواده و بسیاری از اصول دیگر نسبت به قانون آیین دادرسی مدنی و قانون سابق تحولات چشمگیری داشته است که باید در جای خود مورد مطالعه و نقد قرار گیرد. اما قانون جدید در بعد امور ماهوی و موضوعی نیز دستخوش تغییراتی گردیده است. برای مثال، می‌توان به تعیین سقف اجراء برای مهریه، الزامی شدن ثبت ازدواج موقت در موارد معین، پیش‌بینی آثار تغییر جنسیت، ایجاد تغییرات در مسئولیت‌های کیفری، ایجاد تفکیک بین طلاق توافقی و طلاق حاکم برای هر نوع از طلاق، تمییز گواهی عدم امکان سازش و حکم طلاق و ایجاد تغییرات در آثار هر یک از آنها و بسیاری از مسائل و موضوعات گوناگون و متعدد اشاره کرد. با یک نگاه کلی به قانون جدید حمایت از خانواده، می‌توان حدس زد که مقنن در اندیشه پایان دادن به اختلاف نظرها و اختلاف در رویه‌های قضایی مختلف بوده که گاه موجب اعمال سلیقه‌های شخصی در آرای صادره توسط محاکم دادگستری می‌گردید؛ اما اینکه تا چقدر در نیل به اهداف خود موفق بوده است باید منتظر ماند و نتایج عملی آن را در رویه قضایی مشاهده کرد. نوشتار حاضر در صدد مطالعه‌ی نوآوری‌های قانون جدید حمایت از خانواده و تحلیل فقهی حقوقی آن و مقایسه آن با قوانین سابق است، تا با شناسایی نقاط قوت و ضعف قانون جدید در نهایت به یک جمع‌بندی دقیق دست از تغییرات و تحولات ایجاد شده دست یابد».

۵- پرستو قیومی در تحقیقی تحت عنوان پایان نامه در دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه در سال ۱۳۹۳ موضوع «بررسی نوآوری‌ها و کاستی‌های قانون حمایت از حقوق خانواده مصوب ۱۳۹۲» را اینگونه بیان نموده:

«مدیریت روابط خانوادگی و دعاوی که در این حوزه مطرح می‌شود همواره مد نظر قانونگذاران ملی می‌باشد. در ایران نیز با وضع قوانین متعدد مرتبط به حقوق خانواده در نهایت مقنن بعد از فراز و نشیب بسیار قانون حمایت خانواده را در سال ۱۳۹۱ تصویب کرد. وجود چالش‌های نظری مقدم بر تصویب قانون بین صاحب نظران حقوق خانواده ضرورت نقد و بررسی قانون مزبور و تبیین نقاط قوت و ضعف قانون و در صورت امکان ارائه پیشنهادات اصلاحی در حوزه قانونگذاری را هویدا می‌سازد. با اینکه قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۲ از حیث ابداع در برخی زمینه‌های حقوق خانواده از قبیل سازمان قضایی متخصص در امور حقوق خانواده، قضات مشاور زن، اقدامات تأمینی و حضانت و عدول از برخی مقررات شکلی و دست‌وپاگیر دادرسی قابل دفاع است؛ لیکن با کاستی‌هایی از قبیل یک جانبه‌نگری به مقوله حقوق زن و افراط در حمایت از زوجه و همچنین نقض اهداف قانون در برخی موارد محل مناقشه و ایراد است که با اصلاح و ترمیم قانون می‌توان ضمن پر کردن خلاءهای موجود قانون مزبور را به نحوی که مصالح خانواده را در پی داشته باشد، تکمیل کرد».

سوالات تحقیق

سوالات تحقیق به دو قسمت سوالات اصلی و فرعی تفکیک می گردند که در ادامه بدان پرداخته خواهد شد.

سوال اصلی

آیا مجازات های کیفری در نظر گرفته شده به میزان کافی پیشگیرانه می باشد؟

سوالات فرعی

۱- آثار جنبه های کیفری پیش بینی شده در این قانون در رابطه با کاهش حجم پرونده های ورودی به دادگاههای خانواده چگونه بوده است؟

۲- آیا می توان از این جنبه های کیفری به عنوان اهرم فشار برای کاهش آمار طلاق یا جرائم خانوادگی استفاده نمود؟

فرضیه های تحقیق

فرضیه های تحقیق به دو قسمت فرضیه های اصلی و فرعی تفکیک می گردند که در ادامه بدان پرداخته خواهد شد.

فرضیه اصلی

به نظر می رسد مجازات های کیفری در نظر گرفته شده تا حدودی پیشگیرانه بوده است اما به میزان کافی نیست .

فرضیه های فرعی

۱ - به نظر می رسد مطالعات نشان می دهد حجم پرونده های ورودی به دادگاهها کاهش نداشته است

۲ - به نظر می رسد مجازات های کیفری را می توان به عنوان اهرم فشار به کار برد اما در صورتی که به کارایی لازم برسد.

روش تحقیق

این تحقیق در زمره تحقیقات کاربردی و علمی بوده و از لحاظ روش در دسته تحقیقات توصیفی - تحلیلی قرار می گیرد و جهت جمع آوری داده های مربوطه به روش کتابخانه ای و از طریق فیش برداری از منابع اینترنتی و کتب، مقالات و کارهای تحقیقی صورت گرفته، استفاده شده است

نوآوری تحقیق

جنبه جدید این تحقیق در بررسی جنبه های کیفری قانون حمایت از حقوق خانواده است. با وجود پژوهش های بسیاری که در این زمینه صورت گرفته و ابعاد مختلف قانون حمایت از حقوق خانواده بررسی شده اما تا کنون شخصی جنبه های کیفری این قانون را بررسی ننموده است.

ساختار تحقیق

موضوع این تحقیق در پنج فصل مجزا مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در فصل اول به ارائه کلیاتی درباره موضوع تحقیق پرداخته خواهد شد. در فصل دوم که به تبیین جایگاه خانواده و اهمیت تدوین قوانین مناسب در حوزه خانوادگی اختصاص دارد در ذیل دو مبحث مجزا موضوع مورد بررسی قرار خواهد گرفت به نحوی که در مبحث اول بررسی نقش خانواده در نظام

اجتماعی و در مبحث دوم سیاست های تقنینی در راستای حمایت از حقوق خانواده مورد مطالعه قرار خواهد گرفت. در فصل سوم که به سیر تحولات قانونگذاری در رسیدگی به دعاوی خانوادگی خواهد پرداخت در ذیل دو مبحث مجزا پیشینه تقنینی قانونگذاری در حوزه خانواده در دو دوره قبل و بعد از انقلاب اسلامی مورد مذاقه قرار خواهد گرفت. سپس در فصل چهارم، جایگاه قوانین کیفری و ضرورت ورود آن در دعاوی خانوادگی در ذیل دو مبحث جداگانه مورد مطالعه قرار خواهد گرفت به نحوی که در مبحث اول لزوم مداخله حقوق کیفری در حوزه خانواده و در مبحث دوم ویژگی های خاص جرم انگاری در حوزه خانواده مورد مطالعه قرار خواهد گرفت. در ادامه در فصل پنجم رویکرد کیفری قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۲ در ذیل دو مبحث مجزا مورد مذاقه قرار خواهد گرفت به نحوی که در مبحث اول تعارض ضمانت اجرای کیفری با ویژگی های خاص جرم انگاری در حوزه خانواده و در مبحث دوم، ضمانت اجرای کیفری در قانون حمایت از خانواده مصوب ۱۳۹۲ مورد بررسی قرار خواهد گرفت سپس در پایان به نتیجه گیری و ارائه پیشنهاداتی درباره موضوع تحقیق پرداخته خواهد شد.

نتیجه گیری

خانواده، واژه مقدسی است که به یکی از ارکان بنیادین و تأثیرگذار بر ساختار جامعه اطلاق می گردد. این نهاد، نقش بارزی در ارتقاء روابط اجتماعی و جامعه پذیری افراد ایفا می کند اما باید در نظر داشت که این نهاد ارزشمند در معرض بلایا و خطرات بنیانی است که چه بسا از درون، موجب اضمحلال و از هم پاشیدگی آن گردد، اگر سیاست های حمایتی حقوقی و کیفری نباشد، بدون شک به تدریج جامعه مملو از خانواده های مضمحل و آسیب دیده رو به انحطاط خواهد بود. قانونگذار به تاسی از آموزه های اسلام، در قالب قوانین و مقررات گوناگون، تدابیری را در این ارتباط مقرر داشته است. تنوع و دامنه تهدیدات خانواده به حدی است که واکنش مؤثر و هوشیاری سیاستگذاران جامعه را می طلبد. در کنار حقوق داخلی کشورمان در سطح بین الملل نیز به این نهاد مقدس پرداخته شده و خانواده، نقطه اتکای جامعه تلقی و دولتها موظف به حمایت از آن شده اند. به علاوه، همواره بر عدم تبعیض جنسیتی زن و مرد و حمایت از حقوق کودکان به عنوان عضوی از خانواده تأکید شده است. از این رو در طول مدتی که از تأسیس سازمان ملل متحد می گذرد این سازمان اعلامیه ها، بیانیه ها و کنوانسیون های متعددی در موضوعات مختلف حقوق بشری صادر کرده است.

جرایمی که ارتکاب آنها تهدیدی برای خانواده است، متنوع اند. برخی از جرائم علیه قداست خانواده رخ می دهند، برخی دیگر، علیه تحکیم مبانی و بنیان های نهاد خانواده واقع می گردند و برخی دیگر نیز مستقیماً اعضای خانواده را هدف می گیرند؛ بدیهی است جرم انگاری این رفتارها، حمایت کیفری از نهاد خانواده را در قوانین و مقررات داخلی کشورمان رقم خواهد زد؛ زیرا اعتقاد بر این است که حمایت کیفری متناسب بدون آسیب زدن به بنیان خانواده می تواند سبب استحکام این نهاد و مجری نظم باشد و صرف نظر از معیارهای مهم جرم انگاری و نیز فارغ از اهداف و آثار کیفر، مسلماً توسل به ضمانت اجرای کیفری، فقط در صورت فقدان ابزارهای غیرکیفری یا عدم کارایی آنها، به عنوان آخرین حربه، قابل توجیه است، البته به شرطی که آثار اجرای آن، زیانبارتر از اصل عمل نباشد. با وجود نظرات فراوان در مورد جرم انگاری و یا عدم جرم انگاری رفتارهایی که توسط مقنن در حوزه خانواده صورت گرفته است همواره تأثیرات مطلوب مداخله کیفری در جهت حمایت و تحکیم بنیان خانواده را شاهد بوده ایم. این راهکار مناسب نه تنها در حقوق داخلی بلکه در اسناد بین المللی نیز متبلور شده است. برای افزایش زمینه های حمایتی در این حوزه، همواره باید به نیازها و مقتضیات جامعه توجه نمود. خلاء قانونی در برخی از زمینه ها که مداخله کیفری در آنها نقش بسزایی در حفاظت از قداست حمایت از کیان این

نهاد و اعضای آن خصوصاً زنان و کودکان را دارد از مشکلات اساسی در این حوزه است. با وجود همه جرم انگاری ها در قوانین داخلی، جای برخی از حمایت های اساسی به ویژه نسبت به زنان و کودکان از جمله حمایت های حیثیتی و شخصیتی خالی است؛ چرا که تمام اسناد بین المللی مربوط به حمایت از زنان و کودکان به این نوع حمایتها اشاره داشته و اعمال آنان را تکلیفی برای دولتهای عضو دانسته اند. بر اساس یافته های این پژوهش، تالش مقنن حمایت بیش از پیش از کیان خانواده بوده است، به ویژه با تصویب قانون حمایت خانواده در سال ۱۳۹۱ و به خصوص ماده ۲۱ و مواد ۴۹ تا ۵۶ این قانون، این تلاش کاملاً به چشم می خورد. لیکن انتظار می رود در اصلاحات و تحولات قانونی در آینده، حمایت مفید از کیان خانواده و اعضای آن دامنه گسترده تری بیابد و جهت برطرف شدن خلاءهای موجود گام های موثرتری برداشته شود. به نظر می رسد اگر قانونگذار در مورد جرم عدم ثبت نکاح؛ ضمانت اجرای اموری تشریفاتی همچون ثبت واقعه ازدواج یا طلاق و... را مترتب ندانستن آثار حقوقی و الزام به ثبت واقعه می دانست، بهتر از این بود که برای آن مجازاتی در نظر بگیرد. در مورد جرم ازدواج با دختر زیر سن نکاح؛ صرف انشای عقد ازدواج با صغیره بدون اذن ولی یا با اذن ولی اما بدون تشخیص مصلحت مورد ادعای ولی توسط دادگاه، از نظر شرعی عمل حرام محسوب نمی شود که بتواند توجیه گر مجازات باشد. در نهایت مانند عقد فضولی است که از نظر حکم تکلیفی متصف به حرمت نیست و از حیث حکم وضعی به شرط اجازه اصیل صحیح و نافذ و در صورت رد وی باطل است. در مورد جرایم مرتبط با ازدواج زن ایرانی با مرد خارجی بدون اخذ اذن از دولت؛ از نظر قواعد اولیه شرعی چنین ازدواجی به شرط رعایت شرایط شرعی صحیح است و نمی توان حکم به بطلان یا معلق بودن صحت آن بر تحصیل اجازه دولت دانست زیرا از نظر شرعی هیچ دلیلی بر لزوم تحصیل اجازه مخصوص دولت در مورد ازدواج مرد خارجی با زن ایرانی و بالعکس وجود ندارد. در نتیجه قانونگذار میتواند ضمانت اجرای دیگری را پیش بینی کند و آن اینکه مترتب شدن آثار قانونی بر چنین ازدواجی را موقوف به تحصیل اجازه دولت بداند یعنی مقرر دارد که هرگاه مرد تبعه خارجی بدون اجازه مخصوص از دولت با زنی ایرانی ازدواج کند، این ازدواج واجد آثار حقوقی نیست تا زمانی که اجازه مخصوص دولت را تحصیل نماید. یا چنین مقرر دارد که «نمی توان بر اساس چنین ازدواجی اقدامات حقوقی به عمل آورد مگر آنکه اجازه مخصوص دولت تحصیل گردد».

ارائه پیشنهاد

درباره موضوع تحقیق پیشنهاداتی به شرح ذیل ارائه می گردد:

۱- در مورد جرم ترک انفاق به زوجه درباره مردی که نفقه همسرش را و به طور کلی نفقه نمی دهد، روایاتی است که بر حبس مرد تا اداء نفقه دلالت می کند و برخی فقها همچون شیخ طوسی به مضمون این روایات فتوا داده اند. قانونگذار می توانست حبس مردی را که نفقه زوجه یا اشخاص واجب النفقه را نداده است تا زمان ادای آن مقرر کند نه اینکه حبس را به عنوان کیفر چنین مردی پیش بینی نماید. در وضعیت فعلی ولو اینکه مرد بعداً نفقه را بدهد، مجازات حبس در انتظار وی خواهد بود لذا پیشنهاد می شود برای حفظ کیان خانواده در صورتی که مرد بعداً نفقه را ادا کرده باشد، به مجازات حبس محکوم نشود. اهمیت و ظرافت خانواده اقتضا می کند که قانونگذاری در این زمینه با دقت هرچه بیشتر صورت گیرد؛ به طور کلی ضمانت اجرای کیفری آخرین حربه برای حفظ و حمایت از ارزشها و حقوق و تکالیف به خصوص در حوزه حقوق خانواده است لذا بررسی مقررات کیفری قانون حمایت از خانواده مصوب ۱۳۹۲ نشان می دهد که این قانون از حیث قواعد و

اصول قانونگذاری و قانون نگاری همچون ضرورت، جامعیت، تناسب جرم و مجازات و غیره با اشکالات جدی رو به رو است که اصلاح آن پیشنهاد می گردد.

۲- پیشنهاد دیگر، لزوم جرم انگاری نشوز زوج است زیرا مطابق یافته های حقوق کیفری، ضرر غیرمستقیم می تواند به عنوان یکی از مبانی جرم انگاری واقع شود، به دیگر سخن معلق گذاشتن زوجه و خودداری از طلاق او از طرفی و حسن معاشرت نداشتن از سوی دیگر، گذشته از ضررهای فردی بر زوجه، پیامدهای منفی اجتماعی دارد که میتواند به جرائمی چون خیانت جنسی، ضرب و جرح، قتل، خودکشی و امثال آن منجر شود. بر این اساس متولیان سیاست جنایی نمی توانند به چنین اضرائی بی توجه باشند. اگر گفته شود در صورت تحقق نشوز زوج، با وجود امکان طلاق قضایی چه نیازی به جرم انگاری است، پاسخ آن است که جرم انگاری نشوز در بادی امر جرم مانع تلقی شده و تلاشی در جهت حراست از این کانون مقدس است و در وهله بعد واکنشی از سوی جامعه در قبال سوءاستفاده افراد از حقوق شرعی و قانونی محوله است.

به نظر می رسد در مواردی که زوج از تأدیه حقوق شرعی از جمله حسن معاشرت امتناع ورزد و به علاوه حاضر به طلاق زن نیز نشود، ناشز بوده و مرتکب عمل حرامی شده است که هم در تعارض با مقاصد عالی شریعت است و هم ابعاد عمومی و اجتماعی آن بر کسی پوشیده نیست و حکومت نمی تواند به یک فرد اجازه و امکان سوء استفاده از حقوقی را بدهد که هم ظلم بودن، هم آثار منفی اجتماعی آن انکارناپذیر است؛ لذا پیشنهاد می شود این ماده در قوانین مربوط به خانواده اضافه شود. «هرگاه مردی با وجود شرایط و امکانات لازم، از حسن معاشرت و تأدیه حقوق شرعی و قانونی همسرش خودداری کند و حاضر به طلاق او نیز نشود، ناشز بوده و به ..... محکوم می گردد». به علاوه پیشنهاد می شود این جرم قابل گذشت باشد و به جای کیفرهای کلاسیک، از محرومیت های اجتماعی به عنوان مجازات استفاده شود.

۳- عدم الزام به ثبت ازدواج موقت در غیر از موارد سه گانه مقرر در ماده ۲۱ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۲ (باردارشدن زوجه، توافق طرفین و شرط ضمن عقد) که از مفهوم مخالف این ماده استنباط می شود بیانگر این مهم است که ثبت ازدواج موقت خارج از آن موارد نه تنها الزامی نبوده، بلکه مستوجب مجازات قانونی مقرر در این قانون نیز نخواهد بود! به واقع، اگر منظور مقنن از تدوین این ماده در ساماندهی وضعیت ازدواج موقت و نظارت بر آثار آن بوده، عدم پیش بینی مراتب یاد شده، نشان از ضعف غیر قابل انکار قانونگذار و مشاوران حقوقی و تقنینی مربوطه در این رابطه به مانند عدم توجه به سایر اشکالات و تعارضات مطروحه در این ماده می باشد که پیشنهاد می شود اصلاح گردد.

۴- اگرچه، در مواد مختلفی از قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۲ به تدوین آتی آئین نامه های اجرائی مربوطه ظرف مدت مقرر اشاره شده است، لکن بسیاری از موضوعات و واژگان مقرر در آن نه تنها تعریف و تدقیق نشده است، بلکه به لحاظ همین ابهام، موجبات تعدد در تفسیر و برداشت را فراهم خواهد آورد. موضوعاتی از قبیل؛ تغییر جنسیت، اهدای جنین و... در همین ارتباط قابل ذکر می باشند.

۵- طبق ماده ۳۱ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۲، ارائه گواهی پزشکی ذی صلاح درمورد وجود جنین یا عدم آن برای ثبت طلاق الزامی است، مگر آنکه زوجین بر وجود چنین اتفاق نظر داشته باشند! پزشکی ذی صلاح در این ماده نه تنها ابهام داشته، بلکه لزوماً به معنای پزشکی قانونی نیز نخواهد بود. ضرورت داشت به منظور هرگونه سوء استفاده احتمالی زوجین در این رابطه و پیشگیری از صدور گواهی های خلاف واقع و صوری و آثار حاصله بر سرنوشت کودکان مخفی و آتی طلاق، اخذ گواهی لازم از پزشکی قانونی در این قانون برای ثبت واقعه طلاق الزامی می شد.

۶- مطابق تبصره ذیل ماده ۵۳ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۲، امتناع از پرداخت نفقه فرزندان ناشی از تلقیح مصنوعی یا کودکان تحت سرپرستی مشمول مقررات این ماده بوده و مستوجب مجازات مقرر شده است. با وجود توجه شایسته قانونگذار به موضوع مزبور، عدم عنایت وی نسبت به وضعیت کودکان ناشی از روابط نامشروع و یا بدون سرپرست در این رابطه محل تامل و ایراد است که پیشنهاد می شود در این خصوص نسبت به عدم رعایت حقوق این دسته از کودکان، جرم انگاری صورت بگیرد.

۷- به لحاظ اهمیت نهاد خانواده و آسیب های اجتماعی فراوانی که آن را تهدید می کند و نیز به دلیل افزایش بی رویه طلاق در جامعه و تبعات ناشی از آن پیشنهاد می شود وزارتخانه ای تخصصی و مستقل در حوزه خانواده به نام وزارت امور خانواده تأسیس و پی ریزی شود.

منابع و ماخذ

الف) فارسی

کتاب:

- ۱- اسلامی، پیمان، مقایسه و بررسی تحلیلی جنبه های حقوقی و کیفری قوانین حمایت از خانواده، انتشارات شهر دانش، ۱۳۹۷.
- ۲- بازگیر، یدالله، حقوق خانواده، انتشارات فردوسی، چاپ سوم، ۱۳۷۸.
- ۳- بداغی، فاطمه، آیین دادرسی در دادگاه های خانواده، انتشارات میزان، چاپ سوم، ۱۳۹۳.
- ۴- تاج زمان، دانش، اطفال و نوجوانان بزهکار، انتشارات میزان، چاپ چهارم، ۱۳۸۸.
- ۵- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، انتشارات میزان، چاپ بیست و سوم، ۱۳۸۹.
- ۶- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، فلسفه حقوق مدنی، چاپ بیست و سوم، انتشارات میزان، ۱۳۹۳.
- ۷- حاجی ده آبادی، احمد، بایسته های تقنین (با نگاهی به قانون مجازات اسلامی)، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۹۵.
- ۸- حسنی، علیرضا، فسخ نکاح، انتشارات فکرسازان، چاپ سوم، ۱۳۸۸.
- ۹- حسنی، علیرضا، حقوق فرزندان در خانواده، انتشارات فکرسازان، چاپ دوم، ۱۳۹۰.
- ۱۰- حکمت نیا، محمود و همکاران، فلسفه حقوق خانواده، روابط عمومی شورای فرهنگی - اجتماعی زنان، ج ۲، ۱۳۸۸.
- ۱۱- خالقی، علی، نکته ها در قانون آئین دادرسی کیفری، چاپ سوم، انتشارات شهر دانش، ۱۳۹۴.
- ۱۲- روشن، محمد، حقوق خانواده، چاپ اول، انتشارات جنگل، ۱۳۹۳.
- ۱۳- زمانی درمزاری، محمد رضا، فرهنگ حقوق خانواده به زبان ساده (ازدواج و طلاق)، انتشارات کلک سیمین، چاپ سوم، ۱۳۹۱.
- ۱۴- ساروخانی، باقر، دایره المعارف علوم اجتماعی، چاپ اول، انتشارات سروش، ۱۳۷۰.
- ۱۵- سگلی، سجاد، نقد و تحلیل آئین و رویه دادرسی در دادگاههای خانواده، انتشارات دانشگاه بین المللی قزوین، چاپ اول، ۱۳۹۱.
- ۱۶- شمس، عبدالله، آیین دادرسی مدنی، جلد اول، انتشارات دراک، چاپ هشتم، ۱۳۸۳.
- ۱۷- صفایی، حسین، حقوق خانواده، چاپ پنجم، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۱.
- ۱۸- صفایی، سید حسین و اسدالله، امامی، مختصر حقوق خانواده، انتشارات طرح نوین اندیشه، چاپ چهاردهم، ۱۳۹۰.
- ۱۹- کاتوزیان، ناصر، دوره مقدماتی حقوق خانواده، انتشارات شرکت سهامی انتشار، چاپ سی و دوم، ۱۳۹۲.
- ۲۰- متدین طوسی، احمد، بررسی و نقد لایحه جدید حمایت خانواده، دانشگاه تربیت معلم سبزوار، ۱۳۹۰.
- ۲۱- مدنی، سیدجلال الدین، آئین دادرسی مدنی، انتشارات گنج دانش، چاپ دوم، ۱۳۸۶.
- ۲۲- محقق داماد، سید مصطفی، بررسی فقهی حقوق خانواده، انتشارات مرکز نشر علوم اسلامی، چاپ نهم، ۱۳۸۱.
- ۲۳- مهاجری، علی، آیین دادرسی مدنی، چاپ اول، انتشارات فکرسازان، ۱۳۸۹.
- ۲۴- مهرپور، حسین، مباحثی از حقوق زن، چاپ اول، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۶.

۲۵- هدایت نیا، فرج الله، فلسفه فقه خانواده، چاپ اول، انتشارات شورای فرهنگی و اجتماعی زنان، ۱۳۸۶.

مقالات:

۲۶- ارشدی، محمدیار، بررسی قانون مدنی بخش حقوق خانواده، مجله حقوقی عدالت آراء، شماره ۱۸، ۱۳۸۶.

۲۷- داوودی، هما، «ارتباط قوانین خانواده و رویه قضایی با آسیب‌های خانوادگی»، نشریه فقه و حقوق خانواده، دانشگاه امام صادق (ع)، شماره ۴۶، ۱۳۸۶.

۲۸- رفیعی، محمدتقی، بررسی جامعه‌شناختی - حقوقی تک همسری در ایران، انتشارات مطالعات زنان، سال پنجم، شماره سوم، ۱۳۸۶.

۲۹- زمانی درمزاری، محمدرضا، نقد لایحه جدید حمایت خانواده، مجله حقوقی داگستری، شماره ۷۱، ۱۳۹۱.

۳۰- سادات اسدی، لیلا، سیاست افتراقی در رسیدگی به دعاوی خانوادگی و راهبردهای آن، مجله فقه و حقوق خانواده، شماره ۴۷، ۱۳۸۶.

۳۱- شاه حیدری پور، محمد علی، اهداف قوه قضاییه از تهیه لایحه حمایت خانواده و مقایسه آن با لایحه ارسالی دولت به مجلس، نشریه خانواده پژوهی، شماره ۳۸، ۱۳۸۷.

۳۲- حاجی ده آبادی، احمد، مقررات کیفری لایحه حمایت از خانواده در بوته نقد، فصلنامه راهبردی زنان، سال دوازدهم، شماره ۴۸، ۱۳۸۹.

۳۳- خلفی، مسلم، اهدای جین در پرتو فقه و حقوق، مجله مطالعات راهبردی زنان، شماره ۳۳، ۱۳۸۵.

۳۴- رضایی نسب، افسانه و اعظم، رضایی نسب، نقش خانواده در ایجاد احساس امنیت اجتماعی، همایش منطقه ای روانشناسی و علوم تربیتی، ۱۳۹۰.

۳۵- زینالی، امیرحمزه، حمایت کیفری از خانواده در قانون مجازات اسلامی، نشریه فقه و حقوق خانواده (ندای صادق)، شماره ۵۰، ۱۳۸۸.

۳۶- قراچورلو، رزا، نقد و بررسی لایحه جدید حمایت خانواده، مجله وکالت، شماره ۸۰، ۱۳۹۰.

۳۷- کرامتی معز، هادی و سامان، عبداللهی، بایسته های جرمانگاری در حقوق خانواده با تأکید بر حفظ کیان خانواده، طرح پژوهشی با همکاری معاونت پژوهشی دانشگاه تهران و معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری کل استان البرز، انتشارات نوید حکمت، چاپ اول، ۱۳۹۶.

۳۸- گرامی زادگان، اشرف، نقدی بر لایحه حمایت خانواده، مجله حقوق زنان، شماره ۲۹، ۱۳۸۶.

۳۹- مهاجری، مریم، آسیب شناسی لایحه جدید حمایت خانواده با تأکید بر مواد ۸ تا ۱۶ آن، ماهنامه کانون وکلا، شماره ۵۸، ۱۳۸۶.

۴۰- نظری، ایراندخت، مقررات مربوط به خانواده در نظام قضایی ایران، مجله فقه و حقوق خانواده، شماره ۲۵، ۱۳۸۶.

۴۱- یآوری، فتح الله، دادگاه مدنی خاص در نظام قضایی ایران، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۵، ۱۳۷۰.

۴۲- یآوری، فتح الله، دادگاه خانواده در نظام قضایی ایران، مجله فقه و حقوق خانواده، شماره ۳۲، ۱۳۸۷.

پایان نامه ها:

۴۳- اصفهانی، ابراهیم، نقد و بررسی نوآوری‌های قانون حمایت از حقوق خانواده مصوب ۱۳۹۲ از دیدگاه فقهی و حقوقی،

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۹۳.

- ۴۴- تدبیری، بهزاد، بررسی حقوقی ابداعات قانون حمایت خانواده ۹۱ و آثار آن، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه گیلان، ۱۳۹۲.
- ۴۵- پژوهی الموتی، مهدی، بررسی تطبیقی حقوق زنان در قوانین حمایت از حقوق خانواده مصوب سالهای ۱۳۵۳ و ۱۳۹۱، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۹۴.
- ۴۶- سلیمانی، حسین، تشریفات ویژه دعای طلاق و اجرای آن با تأکید بر قانون حمایت از حقوق خانواده مصوب ۱۳۹۲، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۹۵.
- ۴۷- جواندل صومعه سرایی، بهنام، جلوه های حمایت کیفری در قلمرو حقوق خانواده، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۹۱.
- ۴۸- خیرخواه، لیلا، صلاحیت محاکم برای رسیدگی به دعاوی خانوادگی با توجه به قانون جدید حمایت از حقوق خانواده، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه، ۱۳۹۵.
- ۴۹- عطارد، محمدمهدی، خانواده مطلوب در بستر حقوق عمومی»، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی، ۱۳۹۵.
- ۵۰- قاسمی قمی، فائزه، بررسی و نقد قانون حمایت از حقوق خانواده مصوب ۱۳۹۲ از حیث نحوه رسیدگی به دعاوی خانوادگی، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۹۳.
- ۵۱- قربانی، زهره، حمایت کیفری از خانواده در نظم نوین حقوقی ایران، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه بین المللی امام خمینی، ۱۳۹۴.
- ۵۲- قریشی، میرعلی، نوآوری قانون حمایت از حقوق خانواده در مورد آیین دادرسی دادگاه خانواده، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران، ۱۳۹۳.